

ویژه‌نامه
پنجاهمین سالگرد
شهید علامه سید اسماعیل بلخی

شهید بلخی؛ نظریه تحول و تکامل

کربان علی هادی

علامه شهید سید اسماعیل بلخی، در عصر خود شناخت عمیقی از جهان علم، دیانت، سیاست، اجتماع و درک خوبی از تحولات بنیادین در پیشرفت بشر داشت. وی با تأکید بر اصل فلسفی «تحول»، رشد و پیشرفت انسان را در تحول اساسی در علوم، لایه‌های اجتماعی، دین‌گرایی، سیاست و سطح رهبری جامعه انسانی می‌داند. ایشان در یک بیان کوتاه، تز «تکامل انسانی» را چنین ارائه می‌دهد: تحول پایه اول تکامل است

(سخنرانی شهید بلخی).

علامه بلخی را می‌توان نظریه‌پرداز فلسفی- اجتماعی در امر تکامل و رشد بشر برای خوب زیستن دانست، که در قالب سه انقلاب بنیادین فرهنگی، اجتماعی و سیاسی می‌توان تحلیل کرد. ۱. تحول و انقلاب فرهنگی؛ وی در بخش فرهنگی آموزش و تعلیمات در سطوح عالی را در تمامی موضوعات، ضامن تکامل بشر می‌داند. معتقد است که تحول در سطح فرهنگ جامعه به ویژه سطوح عالی از جمله در مدارس دینی و دانشگاه‌ها می‌تواند تغییر را در تمام زندگی بشر به وجود بیاورد؛ اما او این مرحله از تکامل را با اصل محنت و رنج میسر می‌داند، تازنجی در راستای تحصیل علم نباشد، نمی‌توان تحول تکامل آفرین ایجاد کرد. سخنان او مبنی بر تشویق عالمان دینی را مبنی بر تحصیل باکیفیت و تقوادرانه که رشد جامعه انسانی را در پی دارد، در این راستا دانست. ایشان می‌گویند کشورهای متحول و مرفقی را وقتی بررسی می‌کنیم، همه ملل جهان مرفقی نیستند، منظور ایشان این است که آنان در سطح علم و حکمت خود تغییر و تحول ایجاد نکردند؛ لذا مرفقی نشده‌اند. مرفقی و مدرن شدن از مرحله تحول آغاز می‌شود، بشر از مرحله جنگل نشینی و غارنشینی با تحول علمی کهکشانی را تسخیر کرد. از نگاه علامه بلخی، حضرت محمد (ص) با تحول در سطح آگاهی و تربیتی مردم از آن روز تاکنون تمام فرهنگ‌های غلط در زندگی بشر را به سوی تکامل تغییر داد، آن حضرت تکامل را با اصل محنت آغاز و با مدنی‌سازی جامعه انسانی نهایی کرد. علمای اسلامی نیز با تأسی از نبی اکرم (ص) چون شیخ طوسی‌ها و... با ایجاد تغییر در مدارج علمی و سطح تربیتی- اخلاقی در بین جامعه، توانستند پیشرفت‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اخلاقی را رقم بزنند. بنابراین، ایشان تأکید می‌ورزد که امروز، روز جنبش متین علم و فرهنگ است، جنبشی که حکایت از سرچشمه علم و دانش کند و بشر را به جایگاه متعالی‌اش برساند.

۲. تحول و انقلاب اجتماعی؛ ایشان تضادهای، اختلافات مذهبی، نژادی و قومی در سطح جهان به ویژه در افغانستان را، عامل اصلی نابودی جامعه می‌داند. شهید بلخی تکامل اجتماعی را با «اصل همنوایی و همدردی» قابل تحقق می‌داند، بر این باور است که اگر در جامعه انسانی همنوایی و هم‌پذیری وجود داشته باشد، تعامل و همکاری به وجود می‌آید، دیوارهای فساد، تعصب، انحصارگرایی، استبداد و خودمشی فرومی‌ریزد. ایشان می‌گویند، باید بر مبنای اصل همنوایی و همدردی، باهم متحد و هم‌عقیده باشیم، مسائل فاشیستی، قومیت‌گرایی عربی،

سرطان ۱۳۹۷

وی در افغانستان با حاکمان زمان خویش تحول و انقلاب مسالمت‌آمیز در تفکر سیاسی سیاستمداران و نیز تغییرات در جابه‌جایی افراد شایسته را مطرح می‌کند، هر نوع استبداد مذهبی، اداری و اقتصادی را عامل رکود جامعه می‌داند. ایشان می‌گوید، سال‌ها با بیدادگری و بی‌قانونی مبارزه کرده‌ام، وی نمونه تحول سیاسی را چنین برمی‌شمارد، امروز در کشور، دین و مذهب کاملاً آزاد است، مذهب جعفری پرچم خود را بلند کرده است.

با حاکمان زمان خویش تحول و انقلاب مسالمت‌آمیز در تفکر سیاسی سیاستمداران و نیز تغییرات در جابه‌جایی افراد شایسته را مطرح می‌کند، هر نوع استبداد مذهبی، اداری و اقتصادی را عامل رکود جامعه می‌داند. ایشان می‌گوید، سال‌ها با بیدادگری و بی‌قانونی مبارزه کرده‌ام، وی نمونه تحول سیاسی را چنین برمی‌شمارد، امروز در کشور، دین و مذهب کاملاً آزاد است، مذهب جعفری پرچم خود را بلند کرده است. در هر قریه و شهری اذان اشهد ان علی ولی الله بلند است. امروز همه از قانون بهره‌مند و همه از آزادی و حق سیاسی و مذهبی و اقتصادی و فرهنگی خود بهره‌مساوی دارند، این دستاوردها بر اثر همنوایی است. (بخشی از سخنرانی شهید بلخی). براساس نظریه تحول شهید بلخی، تحول و تغییرات در امور سیاسی در یک جامعه باعث ترقی و تکامل آن می‌شود؛ چون هم‌پذیری و شایسته‌سالاری، به‌کارگیری قانون، نخبگان و افراد متعهد، کیفیت مدیریت سیاسی و اعتماد جامعه به مسئولان را در کشور بالا می‌برد، هیچ فرد، قوم و یا گروهی خود را خوار و مظلوم نمی‌بینند، سطح همکاری با سیستم اداری کشور افزایش یافته و امنیت فکری، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ایجاد می‌شوند. جامعه شایسته‌سالار و قانون‌مدار، جامعه مدرن و مترقی است که همه در سایه توازن و تعادل در رفاه، امنیت و آسایش زندگی می‌کنند. شهید بلخی بر این باور است، اگر حاکمان و دستگاه سیاسی جامعه، دچار فساد و استبداد باشند، برای خروج از عقب‌ماندگی جامعه باید ارکان سیاسی چنین حکومتی تحول و تغییر یابد تا به پیشرفت و ترقی برسد. در نتیجه می‌توان گفت که نظریه تکامل شهید بلخی، حداقل از سه تحول و انقلاب فرهنگی، اجتماعی و سیاسی تشکیل می‌شود که بر مبنای اصل محنت و تلاش، اصل همدردی و اصل قانون‌مداری و توسعه متوازن به تکامل و پیشرفت جامعه می‌انجامد. اگر هرکدام از این تحولات صورت نگیرد، جامعه و مردم انتظار پیشرفت، تکامل و رسیدن به کاروان تمدن بشری را از خود دور کنند که به این تحولات مدرن دست نخواهند یافت.

فارسی، ایرانی و افغانی، ترکی و پاکستانی را دور بیفکنیم. مسائل قومی و منطقه‌ای که جگر اسلام را پاره کرده است، کنار بگذاریم. ایشان به استناد به آیه‌ای از قرآن کریم: «ولا تهنوا و لا تحزنوا و اتمم الاعلون ان کنتم مؤمنین». اگر مؤمن بودید، اگر یکی خود را آریایی نمی‌ساخت، اگر یکی خود را سامی نمی‌ساخت، اگر یکی خود را «نحن العروبه» نمی‌گفت، جگر اسلام این‌طور پاره نمی‌شد و اسلام به این تشنج نمی‌افتاد. وی برای تحقق تکامل اجتماعی، معتقد به اصل وحدت اجتماعی و وحدت اسلامی است، افراد جامعه باید هم‌رأی و همدل باشند و از درد و رنج همدیگر باخبر باشند و برای امنیت و رفاه همدیگر صمیمانه تلاش کنند. این‌جا است که می‌توان با ایجاد چنین تحولی، تکامل را در لایه‌های اجتماعی پدید آورد، جامعه عقب‌مانده از تعصبات کور قومی، ستمی و... را به جامعه متمدن و انسان‌دوست تکامل بخشید.

۳. تحول و انقلاب سیاسی؛ شهید بلخی معتقد است هرگاه در جامعه‌ای در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... ظلم، بی‌عدالتی و نابرابری وجود داشته باشند، آن جامعه هرگز به تکامل نمی‌رسد. این نگاه درستی است. اگر در کشور یا جامعه‌ای که مدیریت سیاسی تک‌قومی، تک‌فرهنگی و در انحصار قوم، نژاد یا اقلیت خاص باشد، انکشاف و توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی وجود نخواهد داشت. سیستم انحصارگرا برای حفظ قدرت و موقعیت خود، نه این‌که به تحول می‌اندیشد؛ بلکه با اتخاذ تفکر توتالیتری و دیکتاتوری، به ارباب، سرکوب و نفی دیگران می‌پردازد و در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، جامعه را به ارتجاع و عقب‌ماندگی سوق می‌دهد. این‌جا است که شهید بلخی تحول سیاسی را برای تکامل جامعه ضروری می‌داند. تکامل و پیشرفت سیاسی با اصل «قانونمندی، توازن و تعادل» رقم می‌خورد. وی در افغانستان